

GENEZA STATALITĂȚII UCRAINENE (1)

Prof. Dr. Tiberiu TUDOR

Câteva repere ale scindării medievale a slavilor de răsărit

Istoria medievală timpurie a slavilor de răsărit pare încețoșată dacă ne pierdem în detalii. În liniile esențiale ea este, însă, limpede. Invasia mongolă din 1240 a spulberat Rusia Kieveană și a introdus o pană separatoare între partea de vest a slavilor de răsărit (viitorii ucraineni și bieloruși) și cea de est. Disoluția puterii mongole, ca urmare a luptelor pentru succesiune din cadrul fostei mari armate a lui Ginghis și ridicarea puterii poloneze a făcut ca, de la 1400 până spre 1800, ramura vestică a slavilor de răsărit să intre sub dominația poloneză și polono-lituaniană, care și-a pus amprenta etno-culturală și lingvistică asupra ei. Între ruteni – risipiți într-o masă comună cu polonezii, lituanienii, alte seminții și apoi evreii – a avut loc și o sciziune social-religioasă. Elita lor socială a adoptat catolicismul și a fost asimilată de puternica șleahță (nobilime) poloneză, pierzându-și identitatea slavă. Țăranii ruteni, în marea majoritate iobagi, au rămas la ortodoxism; mulți, sub oprimarea nobilimii, majoritar poloneze, și a prozelitismului catolic, s-au refugiat spre sud-est, unii îngroșând armata cazacilor zaporojeni.

În paralel, rușii, ramura estică a slavilor de răsărit, au acceptat suzeranitatea mongolilor, plătindu-le tribut timp de două secole și păstrându-și identitatea cultural-religioasă. În 1380, la Kulikovo pe Don, mongolii a fost învinși pentru prima dată și principatul rus de Moscova și-a început emanciparea și expansiunea. La 1440, în urma ultimului război civil din cadrul Hoardei, uriașul ei teritoriu se sparge în șapte hanate tătaro-mongole (prin amestecarea cu populațiile turcice cucerite denumirea lor alunecă spre genericul tătari). Ivan al treilea, cel Mare (din 1462 până în 1503 "Cneaz al întregii Rusii"), a refuzat să mai plătească tribut tătaro-mongolilor și a pus bazele statului centralizat rus. Rusia devine Țarat în 1547, când Ivan al IV-lea, cel Groaznic, este înscăunat, la 17 ani, cu acest titlu. Treptat, toate cele șapte hanate au fost cucerite de către Țaratul Rusiei, cel mai longeviv fiind, sub protecție otomană, Hanatul Crimeii, "închinat" de către hanul Șahin-Ghirai, sau, mai degrabă, cucerit de către trupele lui Potemkin, în 1783, pentru Ecaterina cea Mare.

Dincolo de disputele istoriografiilor rusă și ucraineană asupra Rusiei Kieveane și a originilor acestor două ramuri (din cele trei) ale slavilor de răsărit, ucrainenii își revendică identitatea din prima încercare de constituire a unei statalități independente, prin răscoala de la 1649 a cazacilor zaporojeni

Monumentul lui Hmelnițki, la Kiev

Combatanți Azov la monument

Pentru conformitate –T. Tudor

Bogdan Hmelnițki

Proiectul inițial al monumentului

împotriva puterii polono-lituaniene. Cazacii de pe cursul inferior al Niprului constituiau la acea vreme trupele de apărare a graniței de sud a Uniunii Statale Polono-Lituaniene împotriva expansiunii otomane; era o cavalerie ușoară, rapidă, eficientă și crudă. Răscoala cazacilor a culminat cu intrarea triumfală în Kiev a lui Bogdan Hmelnițki și crearea Hatmanatului Cazac, în jurul Kievului pe ambele maluri ale Niprului, formațiune statală independentă

între 1649 și 1654. Prin Tratatul de la Pereiaslav, din 1654, Hmelnițki trece Hatmanatul, autonom, sub suzeranitate rusă.

Bogdan Hmelnițki (de descendență ruteană după tată și cazacă după mamă) este venerat deopotrivă, cu motivații diferite, de către pan-slaviști și de către naționaliștii ucraineni și este detestat de către polonezi, cărora le-a marcat începutul declinului. Ucrainenii îl consideră părintele națiunii lor, iar rușii — primul reunificator al slavilor de răsărit.

În 1888 a fost inaugurat la Kiev impunătorul monument al lui Hmelnițki (*slide1*), pandant al monumentului lui Petru cel Mare din Sankt-Petersburg. Autoritățile ruse nu au aprobat macheta inițială, în care sub copitele calului hatmanului se prăbușesc, zdrobiți, un nobil polonez, un preot catolic și un evreu (e vorba de arendașii evrei care administrau și exploatau moșiile șleahțicilor). În timpul hatmanatului pogromurile acestea au avut loc. Originile atrocităților unor formațiuni ultra-xenofobe ucrainene (de exemplu divizia **Wafen SS** de voluntari ucraineni **Galiția**, în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial) nu sunt în nazism, ci mai adânci, în propria istorie. Nazismul e una, fascismul e alta, naționalismul xenofob ucrainean e altceva, chiar dacă acesta din urmă a adoptat însemne naziste, în lipsa unora specifice (ex. **Wolfsangel**, arborat de batalionul Azov *slide1*).

Semnarea Tratatului de la Pereiaslav a declanșat războiul ruso-polonez (1654-1667), primul Război al Nordului, care se termină cu Tratatul de la Andrușovo, stabilind granița dintre Rusia și Uniunea Polono-Lituaniană pe Nipru. Rusia anexează teritoriul Hatmanatului din stânga Niprului,

Nucleele medievale ale statalității ucrainene

Repin – Scrisoarea cazacilor zaporojeni

Cele două nuclee, la 1667, ale viitoarei statalități ucrainene

Pentru conformitate – T. Tudor

inclusiv Kievul, situat pe malul drept, păstrându-i autonomia, din ce în ce mai redusă, până la 1775. În dreapta Niprului, teritoriile cu populație ruteană rămân sub controlul regatului Poloniei (Galiția de Est) și al Marelui Ducat al Lituaniei (Volînia). Teritoriul Hatmanatului din dreapta Niprului reîntră în componența Uniunii Polono-Lituaniene, care îi deființează imediat autonomia. Aceste teritorii, din jurul

Kievului în stânga și dreapta Niprului (*slide 2*), constituie nucleul eterogen (cazac pe de o parte, rutean pe de alta) al viitoarelor încercări de a înjgheba o statalitate independentă ucraineană (în *slide-ul 2*, aceste nuclee sunt marcate pe harta celei mai mari extinderi a Ucrainei, cea pe care a reușit să și-o adjudece la ieșirea din URSS, în 1991). Niprul va deveni cu timpul linia de falie civilizațională a slavilor de răsărit.

În continuare, cazacii zaporojeni au luptat alături de ruși în războiul ruso-turc din 1676-1681. Celebrul tablou al lui Repin (*slide 2*) reprezintă o scenă de legendă din timpul acestui război, anume răspunsul, mustind de insulte, al cazacilor zaporojeni către sultanul Mehmet al IV-lea care, "împărat al împăraților, frate al Soarelui și al Lunii", le poruncea supunere, după o bătălie câștigată, de fapt, de cazaci. Prin tratatul de pace de la Bahcisarai din 1681, este stabilită granița ruso-otomană pe cursul inferior al Niprului.

Pericolul expansiunii otomane spre nord devenind dominant, în 1686 este semnat la Moscova Tratatul Păcii Eterne între Rusia și Uniunea Polono-Lituaniană. "Pacea Eternă" va dura, totuși, aproape un secol, până la cele trei împărțiri ale Poloniei (1772, 1793, 1795), ultima ștergând pentru mai bine de un alt secol Polonia de pe harta Europei. Teritoriile cu populație ruteană (Galiția, Volînia, Podolia) sunt împărțite între Imperiul Țarist și cel Habsburgic.

În consecință, linia de falie civilizațională (inclusiv religioasă) între cele două ramuri ale slavilor de răsărit se va adânci în secolul al XIX-lea. Războiul civil ucrainean din 1918-1920 are și aspecte de tip civilizațional, deși dominantă lui a fost una ideologică: naționalism versus internaționalism bolșevic.

Atunci când, în 1991, ucrainenii și-au desprins, cu multă abilitate politică, un stat independent cu granițele pe liniile de demarcație artificiale dintre republicile sovietice, au luat cu ei și seculara linie de falie a slavilor de răsărit, pe Nipru. Iar atunci când falanga extremistă, ultra-xenofobă, a naționalismului ucrainean a avut nesăbuita aroganță de a legifera ucrainizarea ramurii slave ruse de la est de Nipru – declanșând în 2014 noul război civil, și apoi, în 2019, rejectând definitiv acordurile de la Minsk – reacția acesteia din urmă a fost inevitabilă: războiul. Unul legitim și provocat.